

Bir süre kadılık yapan ve 1869'da Zeytûne'de birinci kısım müderrisliğine terfi eden Muhammed Bayram yenilik tarafı Hayreddin Paşa, Hüseyin Paşa ve İbn Ebü'd-Diyâf gibi kişilerle dostluk kurdu. Hayreddin Paşa'nın 1873-1877 yıllarındaki vezir-i ekberlik döneminde gerçekleştirilen reformlara katıldı. 1874'te kurulan Cem'iyyetü'l-evkâf'ın başına getirildi; karışıklık içindeki vakıfları İslah edip gelirlerini arttırdı. Aynı yıl oluşturulan Eğitim Reformu Komisyonu'na üye seçildi ve açılacak olan Sâdîki Medresesi'nin yönetmelik ve ders programlarının hazırlanmasında etkin rol oynadı. Zeytûne Medresesi'nde yürütülen eğitim reformu çalışmalarına katıldı. 1875'te Devlet Matbaası'nın ve er-Râ'id gazetesinin başına getirildi. Bunları canlandırp düzene koyma yarken gazeteye birçok yazı yazdı, bu arada İstanbul'da çıkan el-Cevâ'ib'e de çeşitli makaleler gönderdi.

1875 sonrasında tutulduğu bir sinir hastalığının tedavisi için Paris'e gitti, üç ay sonra ülkesine döndü ve Sâdîki Medresesi ile Zeytûne Medresesi'nin kitaplıklarını düzenledi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı dolayısıyla Türkiye'ye yardım malzemesi gönderilmesinde etkili oldu; ayrıca savaşın desteklenmesi için bir fetva yayımladı. 1878'de yine tedavi amacıyla Paris'e gitti; Fransa Cumhurbaşkanı Mac-Mahon tarafından kabul edildi. Dönüşünde Sâdîki Hastahanesi'nin kuruluşunda önemli hizmeti geçti. 1879'da zâhiren tedavi olmak, gerçekte ise Fransız konsolosu Th. Roustan'ın geri alınmasını temin için Paris'e gönderildi; ancak konsolosunu öğrenerek tedbirini aldı. Üç ay süren bu seyahati sırasında bazı siyasetçilerle yaptığı görüşmelerde Fransa'nın Tunus'u işgal amacında olduğunu anladı ve durumu yetkililere bildirdi. Londra'ya uğrayıp ülkesine dönünce eskiden beri vezir-i ekber Mustafa b. İsmâîl ile (Genç Mustafa Paşa) arasında bulunan anlaşmazlık şiddetlendiğinden hacca gitmek üzere Ekim 1879'da Tunus'tan ayrıldı. Uğradığı Kahire'de Hidiv Tevfik Paşa ile görüştü. Beyrut'ta halktan ve Vali Midhat Paşa'dan büyük ilgi gördü. Bağdat'ta Şeyh Seyyid Selâmân el-Kâdir'den icâzet aldı. Hac dönüsü İstanbul'a geldi ve Sultan Abdülhamid tarafından kabul edilerek kendisine maaş bağlandı. Bu arada Fransız konsolosunun etkisiyle Tunus hükümeti Muhammed Bayram'ın yurda dönmesini istediyse de Bâbîâli onu Tunus'taki resmî görevlerinden affetti.

1881'de Fransa Tunus'u işgal edince Muhammed Bayram ülkesine dönme fikrinden vazgeçti. el-Cevâ'ib'de bu işgali kınayan yazılar yazdı ve Bâbîâli tarafından eski vezir-i ekber Hayreddin Paşa ile birlikte Fransız işgali hakkında bir rapor hazırlamakla görevlendirildi. Osmanlı Devleti'nin Tunus üzerindeki hukukunu savunan takririni padişaha sunmasının ardından Osmanlı Devleti'nde yapılmasını lüzumlu gördüğü reform tasarılarını bir rapor halinde kaleme aldı; meclisi ve anayasası olan bir yönetim önerdi; ayrıca taşra teşkilâtında İslahat gerektiğini belirtti. Yıl sonuna doğru İtalya'ya giderek ailesini de İstanbul'a getirdi ve dört buçuk yıl daha burada kaldı. Bu süre içinde Şâfvetü'l-i'tibâr'ın üç cildini ve II. Abdülhamid'in emri üzerine, Alman imparatoruna hediye edilen atlar vesilesiyle Risâle fi'l-hâyl adlı risâlesini yazdı. el-İ'tidâl adlı bir gazete çıkararak Fransa'ya karşı sert yazılar kaleme aldı.

Muhammed Bayram, Kasım 1884'te ailesiyle birlikte İstanbul'dan ayrılarak Mısır'a gitti; devlet adamları ve ulemâdan hüsnükabul gördü; ikamet masrafı karşılandı ve kendisine maaş bağlandı. 1885'te Kahire'de önce günlük, ardından haftalık el-A'îlâm gazetesiini çıkardı. Nisan-Eylül 1887'de Avrupa'ya giderek İngiltere Kraliçesi Viktorya'nın tahta çıkış yıl dönümü merasimine katıldı. Bir süre Fransa ve İtalya'da bulunduktan sonra Mısır'a döndü. 1889'da Ernest Renan'ın İslâm dininin ilme karşı olduğu yolundaki iddiasına reddiye olarak bir eser yazdı ve Şâfvetü'l-i'tibâr'ın IV. cildini tamamlayıp V. cildine başladı, ancak bitiremedi. Aynı yıl Kahire Mahkeme-i İbtidâiyye-i Ehliyyesi'ne hâkim tayin edilmesi sebebiyle el-A'îlâm'ın neşrinini durdurdu. Sağlığının iyice bozulması yüzünden tebdilîhava için gittiği Hulvan'da 25 Rebiü'lâhir 1307 (19 Aralık 1889) tarihinde vefat etti ve Kahire'de İmam Şâfiî Türbesi'nin yanına gömüldü.

Eserleri. Muhammed Bayram'ın en önemli çalışması olan Şâfvetü'l-i'tibâr bi-müstevda'i'l-emşâr ve'l-akâtâr (I-V, Kahire 1302-1311) Arapça yazılmış en iyi siyasi coğrafya kitaplarındanadır. Bazi Avrupa, Asya ve Afrika ülkelerine dair bilgilerle müellifin seyahatlerini ve siyasi fikirlerini içerir. Dönemin Tunus, İstanbul ve Kahire olayları için önemli bir kaynak niteliğindeki eserin son cildi oğlu Muhammed el-Hâdî tarafından bitirilerek yayımlanmıştır. Müellifin diğer eserleri de şunlardır: Tuḥfetü'l-havâṣ fî ḥilli şaydi

bunduki'r-raşâṣ (Kahire 1303); Mülâhaẓât siyâsiyye 'ani't-tanzîmâti'l-lâzime li'd-Devleti'l-'âliyye (Kahire 1303); et-Taḥkîk fi mes'eleti'r-râkîk (bu üç risâle, Munsif b. Abdülcelîl ve Kemâl İmrân tarafından müellifin bibliyografyasının ekinde yayımlanmıştır, bk. bibl.); Tecrîdü's-sînâni li'r-red 'ale'l-hâṭib Rinâñ (Kahire 1889); Risâle fi cevâzi şirâ'i evrâki'd-düyûn (Kahire 1889); İslâhi'l-evkâf bi-Mîṣr (Kahire 1889); Risâle fi ahkâmi'l-eşrâf Âli Beyti Resûlîllâh (Kahire 1302); Muhtâşar fi fenni'l-'arûz; Risâle fi sük-nâ dâri'l-hârb; er-Ravzâtu's-senîyye fi'l-Fetâvi'l-Bayrâmiyye; Risâle fi cevâzi iṣdâli şâ'ri'r-re's; Hubbü't-Tâniyyîn li'l-istiklâl; Takrîr fi beyâni hukuki'd-Devleti'l-'âliyye 'ale'l-Bilâdi't-Tâniyyîne.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade-Dahiliye-Hariciye, 1297-1302/1879-84; Filib dî Tarrâzî, Târihu's-şâhâfe'l-'Arabiyye, Beyrut 1913-14, I, 139-141; III, 24; Serkîs, Mu'cem, s. 613-614; Zeynelâbîdîn es-Senûsi, Muhammed Bayram el-hâmis, Tunis 1952; Muhammed b. Âşûr, Erkânû'n-neħdati'l-'Arabiyye, Tunis 1965, s. 21-27; Ahmed Abdesselem, Les historiens tunisiens, Tunis 1973, s. 387-404; P. Bardin, Algériens et tunisiens, Marseille 1979, s. 116-117; Mahfûz, Terâcîmû'l-mü'ellîfin, I, 191-197; Reşîd ez-Zevvâdî, Rüvâvâdî'l-İslâhî, Tunis 1983, s. 48-67; Sâdîk ez-Zemerî, A'îlâm Tâniyyîn (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beirut 1986, s. 87-95; Ali eş-Şen-nûfi, Terçemeti Muhammed Bayram el-hâmis fi Safvetü'l-i'tibâr, Kartâc 1989; Munsif b. Abdülcelîl - Kemâl İmrân, Muhammed Bayram el-hâmis, Kartâc 1989; Fethî el-Kâsimî, eş-Seyh Muhammed Bayram el-hâmis: Hayâtiħû ve fikrîħu'l-İslâhî, Kartâc 1990; B. Tili, "L'idée d'un bon gouvernement ottoman dans la pensée de Bayram V (1840-1889)", CT, LXXIX-LXXX (1972), s. 147-170; a.mlf., "Contribution à l'étude de la pensée sociale et politique de Bayram V", Revue de l'occident musulman et de la Méditerranée, sy. 16, Aix-en-Provence 1974, s. 327-343; Moh. Bencheneb, "Muhammed Bayram", İA, VIII, 493-495; G. S. van Krieken, "Muhammed Bayram al-Kâsimî", EI² (Ing.), VII, 433-435; Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi, İstanbul 1983, VIII, 4057.

Atilla ÇETİN

MUHAMMED BEHCET el-BAYTÂR

محمد بهجة البيطار

(1894-1976)

Suriyeli din âlimi.

9 Mart 1894'te Dımaşk'ta doğdu. Büyüyük dedeleri Cezayir'den gelip Dımaşk'ın Meydân mahallesine yerleşen ilim ve fâzilet sahibi bir aileye mensuptur. Âlim, edip ve şair olan babası İbnü'l-Baytâr diye meşhur olmuştur. Muhammed Behcet

MUHAMMED BEHCET el-BAYTÂR

başta Cemâleddin el-Kâsimî olmak üzere babasından, anneden dedesi Abdürrezzâk el-Baytâr, Bedreddin el-Hasenî ve Muhammed Hidir Hüseyin'den Arap dili ve edebiyatı ile aklı ve naklı ilimlere dair dersler aldı. Bir asırdan beri imam-hatip yetiştiren ailenin oturduğu Meydân mahallesindeki Kâa (1910), Kerîmüddin ed-Dekkâk (1917) ve Şûrbecî camilerinde imam-hatiplik ve väizlik yaptı. 1921-1926 yılları arasında aynı mahalledeki ilkokulda öğretmen olarak çalıştı. 1926'da Mekke'de düzenlenen İslâm Kongresi'ne katıldı. Kral Abdülaziz b. Suûd'un isteğiyle, yeni kurulan el-Mâ'hedü'l-ilmiyyü' (âliyyü')-Suûdî'nin beş yıl müdürlüğünü yaptı. Bu sırada Mekke Yüksek Şer'iyye Mahkemesi Üyeliği, el-Murâkabetü'l-kazâiyye heyeti reis vekilliği, Hicaz okulları eğitim müfettişliği, Harem-i şerif'teki Maârif-i Umûmiyye Meclisi Üyeliği görevlerinde bulundu. 1931'de Suriye'ye dönenince bazı okullarda öğretmenlik yaptı. 1940'ta Dîmaşk mekteplerine müderrisi âm oldu; 1942'de Şer'iyye Fakültesi'ne tefsir ve ahlâk dersleri, ayrıca yüksek öğretmen okuluna tefsir dersi öğretim görevlisi olarak tayin edildi. 1943-1946 yıllarında Tâif'te Dârû't-tevhîdi's-Suûdiyye'nin müdürlüğine getirildi. 1947'den itibaren 1953'te emekli oluncaya kadar Dîmaşk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tefsir ve hadis okuttu. Emekliye ayrıldıktan sonra Dîmaşk İlahiyat Fakültesi'nde tefsir konferansları verdi. Vakıflar Bakanlığı bünyesinde başta eğitim faaliyeti olmak üzere çeşitli görevlerde bulundu. 1923'ten beri faal üyesi bulunduğu Dîmaşk Arap İlim Akademisi ile 1954'te muhabir üye seçildiği Irak İlim Akademisi bünyesinde araştırma ve yazıları ile konferanslarını sürdürdü. 29 Mayıs 1976'da Dîmaşk'ta vefat etti. Muhammed Behcet İslahatçı Seleffî akideyi savunmuş, başta Cemâleddin el-Kâsimî olmak üzere Takîyüddin İbn Teymiyye ve M. Reşîd Rîzâ çizgisinde olduğunu belirtmiştir.

Eserleri. A) *Telîf Eserleri.* *en-Nefha 'ale'n-Nefha ve'l-minha* (Abdülkâdir el-İskenderânî'nin *en-Nefhatü'z-zekîyye*'si'ne reddiye olarak yazılan, Selef akidesinin savunulduğu eser Ebû'l-Yesâr ed-Dîmaşķî el-Meydânî imzasıyla basılmıştır; Dîmaşk 1922); *Nażra fi'n-Nefhati'z-zekîyye* (Vehhâbîler'in şüphelerine reddiye olup bir önceki eserin zeyli şeklärinde ve onunla birlikte yayımlanmıştır); *el-Kevserî ve ta'likâtuhû* (Kahire 1938); *Hayâtü Şeyhîlislâm İbn Teymiyye* (Dîmaşk 1380/1960); *Tefsîru Süreti Yûsuf* (M. Reşîd Rî-

zâ'nın sûreyle ilgili müstakil tefsirinin ikmalidir; Dîmaşk 1939); *Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid el-Ğazzâlî* (Kahire 1962); *el-İncîl ve'l-Kur'ân fi keffeteyi'l-mîzân* (Dîmaşk 1967; Osman Cilacitarafından *İncîl ve Kur'an'dan Gerçekler* adıyla Türkçeye çevrilmiştir [Konya 1987]); *er-Rihletü'n-Necdiyyetü'l-Hicâziyye 1338/1940* (Dîmaşk 1967); *el-İslâm ve's-şâhâbetü'l-kirâm beyne's-sünneti ve's-şîfa* (Beyrut 1966); *Kelimât ve eħâdîs* (Dîmaşk 1974); *eg-Şekâfatü'l-beyzâ' ve's-şâfrâ'* (bir önceki eserle birlikte yayımlanmıştır); *el-İştikâk ve't-tâ'rib* (Dîmaşk 1961); *Tâħrîcu eħâdîsi Kitâbi'l-Buħâlâ' li'l-Câħiż* (Dîmaşk 1938); *el-Mu'āmelât fi'l-İslâm ve taħkiku mâ verede fi'r-rîbâ* (M. Reşîd Rîzâ'nın başladığı eserin ikmalî olup mukaddimeyi de Muhammed Behcet kaleme almıştır; Kahire, ts.); *Naħdū 'Ayni'l-mîzân* (Cemâleddin el-Kâsimî'nin "Mîzânü'l-cerh ve't-tâ'rib" başlıklı makalesine Muhammed Hüseyin Kâşifülgîtâ'nın yazdığı reddiyeye [Sayda 1330] cevaptır; Dîmaşk 1931); *İlâve għaniye fi'ly-tiġiyyârati Şeyhi'l-İslâm Ibn Teymiyye* (Inş. M. Hâmid el-Faki), Kahire 1953); *Mecmû'u's-sünne* (iki ciltlik bir hadis kitabı olup Mahmûd el-Mellâh ve Muhibbüddin el-Hatîbile birlikte hazırlanmıştır; Cidde 1966); *Tâħiħu fikreti iċċâzî'l-Kur'ân*. Müellifin ayrıca Hz. Peygamber'in methine dair küçük bir divanı ile bazı şiirlerinden söz edilmektedir.

B) *Neşirleri.* Cemâleddin el-Kâsimî, *Kavâħidü'l-taħħid fî funnûni mušṭalaħi'l-ħadiġ* (Dîmaşk 1353/1935); a.mlf., *el-Faż-lü'l-mübîn 'alâ 'Iķdi'l-cevheri's-ġemîn* (Beyrut 1403); Ebû Dâvûd es-Sicistâni, *Mesâ'ilü'l-İmâm Ahmed* (b. Ḥanbel) (Dîmaşk 1925); Sadreddin el-Kangarâvi, *el-Mûfi fi'n-nahvi'l-Kûfi* (Dîmaşk 1950); Kemâleddin İbnü'l-Enbâri, *Esrârü'l-Arabîyye* (Dîmaşk 1377/1957); Abdürrezzâk el-Baytâr, *Hilyetü'l-beşer fi tâħbi'l-karni's-ġalis 'aşer* (I-III, Dîmaşk 1961-63). Ayrıca Reşîd Rîzâ'nın *Tefsîru'l-Menâr*'ını da tâħkik ettiği kaydedilmektedir. Muhammed Behcet'in çeşitli dergi ve gazete telerde yayımlanmış çok sayıda makalesi bulunmaktadır. Sadece Dîmaşk'ta çikan *Mecelletü'l-Mecma'i'l-İluġati'l-Ārabîyye*'de 1933-1973 yılları arasında neşredilmiş 180 kadar makalesi tesbit edilmiştir (bk. Adnân el-Hatîb, LI/4 [1396/1976], s. 804-821).

BİBLİYOGRAFYA :

C. Fâris, *Men hüve fi Suriyye*, Dîmaşk 1949, s. 125; a.mlf., *Men hüm fi'l-Ālemi'l-Ārabî*, Dîmaşk 1957, s. 104-105; Ni'me Zeydân, *Ālemü-*

nâ el-Ārabî: Suriyye ve Lübânî, Beyrut 1956, s. 568-569; Edhem el-Cündî, *A'lâmü'l-edeb ve'l-fen*, Dîmaşk 1958, II, 137-138; Ahmed Kudâme, *Me'âlim ve a'lâm fi bilâdi'l-Ārab*, Dîmaşk 1965, s. 166-167; M. Beşir el-İbrâhimî, *Uyûnu'l-beşâ'ir*, Beyrut 1971, s. 638-643; Ömer Rîzâ Kehhâle, *el-Müstedrek*, Beyrut 1406/1985, s. 614-615; Abdulkâdir Ayyâş, *Mu'cemü'l-mü'ellifine's-Suriyyîn fi'l-karni'l-işrin*, Dîmaşk 1405/1985, s. 75; Ali et-Tantâvî, *Ricâl mine'l-târiħ*, Cidde 1406/1986, s. 416-420; Nizâr Abâza - M. Mutî el-Hâfiż, *Tâħiħu 'ulema'i Dîmaşk*, Dîmaşk 1406/1986, II, 918-925; Nizâr Abâza - M. Riyâz el-Mâlih, *İtmâmu'l-Ālâm*, Beirut 1999, s. 224; M. Abdüllatif Sâlih el-Ferfur, *A'lâmü Dîmaşk*, Dîmaşk 1408/1988, s. 248-250; M. Hayr Ramazan Yûsuf, *Tekmiletü Mu'cemü'l-mü'ellifin*, Beyrut 1418/1997, s. 718-719; Ahmed el-Alâvîne, *Zeylû'l-Ālâm*, Cidde 1418/1998, s. 167-168; Adnân el-Hatîb, "Muhammed Behcet el-Baytâr: Hayâtuhû ve âṣâruh", *MMLADm.*, LI/4 (1396/1976), s. 785-826; Ahmed Râtib en-Neffâh, "Ârâ' ve enbâ'", a.e., LIII/1 (1397/1978), s. 220-245.

 MAHMÛD EL-ARNAÛT

MUHAMMED BEHCET el-ESERÎ

محمد بهجۃ الائمری

Muhammed Behcet b. Mahmûd
b. Abdilkâdir b. Ahmed el-Eserî
(1902-1996)

Iraklı edip, şair ve yazar.

1902 (veya 1904) yılında Bağdat'ta doğdu. Büyük dedesi Ahmed, Diyarbekir valisiyle anlaşmazlığa düşüncede Erbil'e göç etti, daha sonra Bağdat'a yerleşerek ticaretle uğraştı, babası da tacirdi. Askerî rüşdiye kaydolan Muhammed Behcet askerî eğitime dayanmadığı için buradan ayrıldı. Öğrenimi sırasında Türkçe eğitimi aldı, özel bir hocadan Fransızca okudu. 1917'de İngilizler'in Bağdat'ı işgalinden sonra İngilizce tahsil etti. Ardından Arap dili ve edebiyatı ile İslâmî ilimlerde uzmanlaşmaya yöneldi. Özellikle Ali Alâeddin el-Âlûsi ve Mahmûd Şükri el-Âlûsi'den yararlandı. Onlardan dil ve edebiyat yanında İslâmî ilimler, Arap tarihi ve mantık gibi dersleri aldı. Mahmûd Şükri

Muhammed
Behcet
el-Eserî